

PERSONAJUL ISTORIC

Gheorghe Lazăr,
Ion Heliade
Rădulescu,
Iancu Văcărescu*)

Între document
și ficțiune

Seara zilei de 21 ianuarie 1920. În loja direcției, directorul Teatrului Național din București, Ion Peretz, distins penalist al baroului de Ilfov și profesor de istoria dreptului la Universitate, trăla o dublă emoție: sub diriguirea sa, teatrul Bucureștilor își serba centenarul; pentru spectacolul aniversar, tot el, și merituos autor dramatic, scrisese un act în versuri prin care evoca eroicele vremi când elevii lui Gheorghe Lazăr învățaseră pe românește textul menit să ctitorească teatrul cult al Tăriei Românești: *Ecavi* (*Hecuba*) de Euripide.

În acea seară a aducerilor-aminte se relua *Hecuba*. Anticele tirade erau interpretate, în retorica amplă a vechii școli actoricești, de C. Nottara, Olimpia Bârsan, Ana Luca, Cleo Pan Cernăteanu. Cortina se ridica după al treilea gong, dezvăluind întâi — ca un impresionant prolog de istorie culturală — lumea începătoare a teatrului bucureștean, pe acei premergători rămași în anale cu ilustrațiile lor nume: Gh. Lazăr, I. Heliade Rădulescu, Iancu Văcărescu.

Premergătorii teatrului românesc de la Colegiul Național „Sfântul Sava”, școală superioară „de deosebite învățături și științe predate românilor în limba lor”, apăreau acum ca personaje literare pe scena de pe vechiul Pod al Mogoșoarei, scenă visată de ei și înfăptuită de ucenicii lor, mărturisindu-și gândurile și faptele de propășire națională în anul de răscruce 1818.

An când vodă Caragea, ascultînd în demnul vornicului Constantin Bălăceanu, încuviințase celui școlit la Cluj și Viena în științe matematice, mină de vremi potrivnice în Bucureștii amurgului fanariot, Gheorghe Lazăr, să deschidă în chiliile de la „Sfântul Sava” școală națio-

nală. Pe locul azi străjuit de o aripă a Universității și de statuia ecvestră a lui Mihai Viteazul era cuprinsul minăstirii, cu chiliile pentru trebuința învățaturii, așezate în două caturi. În catul de sus erau dormitorul elevilor și o sală destinată ceremoniilor școlare. Tradiția istoriografică indică această sală drept „teatru” pentru întilele reprezentații bucureștene în românește.

Evocîndu-i pe premergătorii scenei naționale, I. Peretz nu reconstituie momentul pe care însuși Iancu Văcărescu l-a datat în celebrul prolog *Saturn*, rostit în anul 1819 pe scena de la „Cișmeaua roșie”, când se deschide teatrul „întîiași dată în București”.

Anul 1819 era (și este) acceptat unanim de istoria noastră culturală ca anul nașterii teatrului cult în Țara Românească. Ollănescu-Ascanio, în lucrarea sa *Teatrul la români* (1897), descriesese pe larg împrejurarea în care școlarii lui Gh. Lazăr urcaseră pe scena de la „Cișmeaua roșie” tragedia lui Euripide *Hecuba*, în traducerea lui P. Nănescu. Manualul școlar a popularizat îndeajuns prologul *Saturn*, cu profeticele sale îndemnuri, scris atunci de inimosul Iancu Văcărescu și rostit în aclamațiile unei săli pătrunse de importanța momentului.

Dramaturgul I. Peretz, cu temeinice studii sorbonarde de sorginte istorică, era familiarul Arhivelor Statului și al colecțiilor de documente tipărite. Dintr-o generoasă și justificată dorință de a face dreptate „premergătorilor” teatrului național, el așezase întilele manifestări culte de artă dramatică în București nu pe scena de la „Cișmeaua roșie” (1819), ci în sala de la catul al doilea al Colegiului „Sfântul Sava”, în chiar anul înființării acestuia, 1818.

Sprijin documentar a găsit în clasic (azi) carte a lui V. A. Urechia — *Istoria școalelor de la 1800—1864*, I—IV, 1892.

*) Ion Peretz — Premergătorii.

Acolo sint tipărite actele aclele scoli si lui Lazăr. cu actiunile eforilor, cu tabelele elevilor si profesorilor, cu activitățile practice. Mai exista apoi si ferma mărturie a lui Heliade Rădulescu rostită **La inmormintarea răposatului Ioanne Văcărescu, 1863**: „...Ioan Văcărescu incurajă pe răposatul Erdely, colegul lui Gh. Lazăr, a traduce pe **Avarul** de la Molière care se si reprezintă in anul 1818. Cu acest an se auzi pentru prima oară pe scenă limba română, prin junii elevi de la Sfintul Sava”.

Colegiul național fiind înființat prin ofis domnesc la 24 martie 1818, spre el grăbesc toți iubitorii de carte românească. Pagina lui Ion Ghica e revelatoare: „...băieții de la Udricani, de la S-tul Gheorghe, de la Colțea si de la toate bisericile au golit acele scoli si au alergat la S-tul Sava, cu Petrache Poenaru, cu Eufrosin Potea, cu Simion Marcovici, cu Pandelescu, cu Costache Moroiu si cu multi alți tineri din școala grecească”. Cu toții se află si pe tabla cu personaje a evocării dramatice **Premergătorii**. Alături le stă Ladislau Erdely (român ardelen cu nume maghiarizat), traducătorul **Sgirciului** lui Molière si al dramei **Popeei** de Corneille. In scenă e adus si P. Nănescu, elev, tălmăcitorul **Hecubei** lui Euripide. Cu ei, cei pomeniți, înfăptuiește Gh. Lazăr — ajutat de încă elevul I. Heliade Rădulescu (din 1819, profesor) — reprezentația începătoare a teatrului muntenesc.

Memoria contemporanilor evenimentului e cetoasă, peste ani, cînd s-a scris despre el. S-a reprezentat întâi **Sgirciul** de Molière, apoi **Aspasia** lui Iovanachi Rizo sau **Hecuba** lui Euripide, care sigur se va juca peste un an, la „Cîșmeaua roșie”? In lipsa documentelor care să indice ferm titlul piesei, dramaturgul alege dintre titlurile posibile pe cel cu aură sărbătorească, **Hecuba**, tălmăcită chiar in școală de elevul-actor P. Nănescu.

Și, astfel, se deschide albumul aniversar al **Premergătorilor**. Gh. Lazăr își strunește interpretii, pe Moroi, cel dat cu chimoroș, pe Pandelescu, interpretul falnicului Polidor, pe dragul lui discipol Heliade, travestit in jalnica Hecubă, cu rochia aflată într-un scrin boieresc.

Potrivit tradiției, la reprezentație ar fi asistat si Tudor Vladimirescu, chemat de Lazăr, desigur — cum cred C. D. Aricescu, V. A. Urechia, I. Massoff. Prezența scenică a legendarului sluger este necesară dramaturgului pentru a-l opune pe erou fanariotului Iovanachi Rizo, de-

făimător al limbii românești. In tirade sfichiuitoare, Tudor preamărește virtuțile spirituale ale neamului său.

„Sala” teatrului școlar se umple de „obrazes” (eforii Ctin Bălăceanu, Iordache Goleșcu, Iordache Filipescu, Matei Cantacuzino), de boiernasi petrecăreți, atrași de „comédie”, de lume in ascensiune, deocamdată retrasă.

Se distinge chipul eforului școalei si părinte spiritual al teatrului, Iancu Văcărescu, luminat de prestigiul ilustrei sale familii de cărturari. Trecerea sa ' prin scenă e marcată de avintate replici patriotice privind rosturile învățaturii.

Gh. Lazăr, Heliade Rădulescu, Iancu Văcărescu... In absența documentelor care să povestească amănunțit cum au răsărit zorile teatrului cult in Țara Românească, leat 1818, I. Peretz folosește surse indirecte, ca acte de cancelarie, memorialistică (Heliade, Petrache Poenaru, Ion Ghica etc.), preocupat de atmosfera in care s-a născut acel spectacol. El deslușește, pe pinza vremii, efigiile precursorilor, încheind și actul literar prin rostirea prologului **Saturn** de către Simion Marcovici, elev, apoi profesor al colegiului.

Replica si acțiunea sint pătrunse de duh istoric, in manieră nostalgic-didactică, ilustrînd, cu sovăielile inerente, specia, ca si inexistentă in 1920, a teatrului-document. Tripletă de aur a premergătorilor teatrului nostru a fost evocată in chiar locul înfăptuirii lor, la o răscruce a drumului destelenit de ei. Cînd li vom mai urca pe „scena lor” — personaje într-o evocare din perspectiva zilei de azi — pe Gh. Lazăr, I. Heliade Rădulescu, Iancu Văcărescu?

Ionuț NICULESCU

Repere :

- Ion Peretz, **Premergătorii**, Buc., Ed. lit. a Casei școalelor, 1921.
- Mircea Angheliescu, **Ion Heliade Rădulescu**, Ed. Minerva, 1986.
- I. Heliade Rădulescu, **Opere complete, vol. I, Echilibrul între anti-teze**, ed. Petre V. Hanceș, Ed. Minerva, 1916.
- I. Massoff, **Teatrul românesc. Privire istorică**, vol. I, E. p. 1., 1961.
- Elena Grigoriu, **Zorii teatrului cult in Țara Românească**, Ed. Albatros, 1983.